

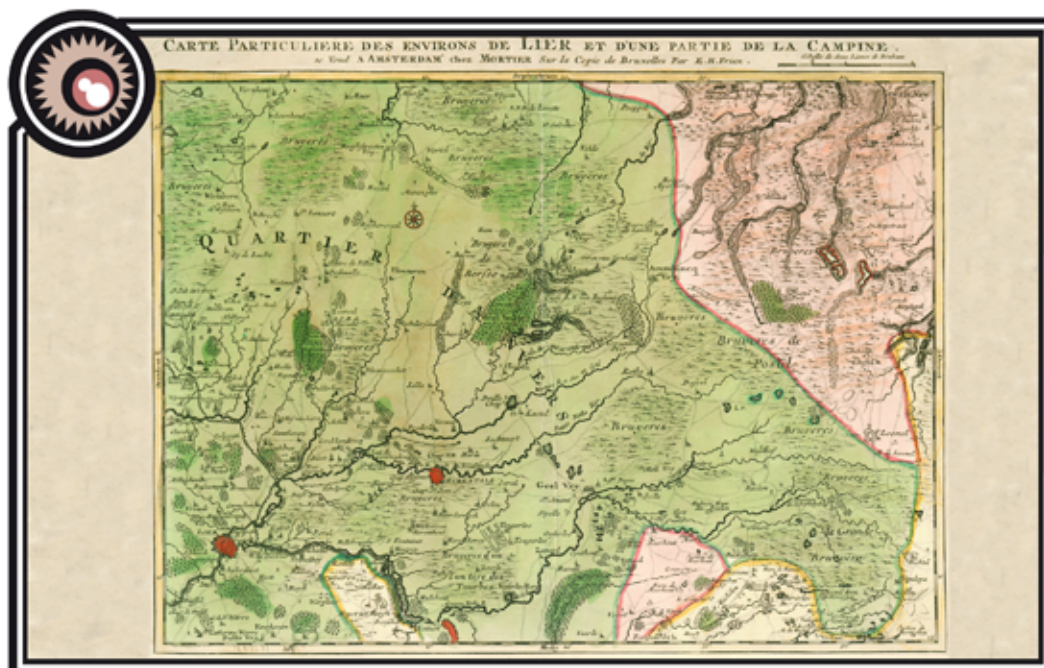
Ingekleurde kaart van de Antwerpse Kempen (18de eeuw) Stadsarchief Turnhout

Deze kleurrijke kaart van de “omgeving van Lier en van de Kempen” werd tussen 1712 en 1721 uitgegeven in Amsterdam door Cornelius Mortier (1699 – 1783).

Het gaat om een herdruk van de oorspronkelijke kaart van de bekende Brusselse drukker Eugène-Henri Fricx (1644-1730). Fricx gaf vanaf 1712 een verzameling kaarten uit van de Zuidelijke Nederlanden, het huidige België. Met deze vierentwintig kaarten, waarvan “omgeving van Lier” er één is, kon men één grote kaart van onze gewesten maken. Maar de deelkaarten werden dus ook apart gedrukt, gekopieerd, gewijzigd en in verschillende versies verkocht. Dat het kopiëren niet altijd correct gebeurde, wordt duidelijk als we de oorspronkelijke kaart van Fricx vergelijken met deze versie: “Schoobroeck” werd “Schabroeck”, “Reusel” werd “Keusel” en “Rielen” (bij Kasterlee) werd zelfs “Drille”.

De kaart is interessant omdat ze de “woeste” Kempen toont aan het begin van de 18de eeuw. Lier en Herentals zijn duidelijk zichtbaar, ze zijn als belangrijke versterkte steden in het rood gemarkeerd. Maar vindt u ook Turnhout terug? De stad ligt verscholen in de heide, aangeduid met het Franse woord “bruyère”, net boven het centraal gelegen Grotenhoutbos (het huidige Gielsbos). De Sint-Pieterskerk en het kasteel zijn duidelijk te herkennen. Turnhout had geen omwalling en opvallend genoeg was dat in tijden van oorlog voor de bevolking nog niet zo slecht. De stad was immers geen belangrijk doelwit voor de Spaanse, Nederlandse, Franse en Engelse legers die hier in de 16de en 17de eeuw rond marcheerden. Ingekwartierde soldaten van het “eigen” leger richtten in die dagen evenveel schade aan als vijandelijke legers. In 1680 vroeg Herentals zelfs toestemming om de stadswallen af te breken, zodat men minder last zou hebben van bezettingstroepen.

De kaart geeft goed de uitgestrektheid van de heide weer: een zandvlakte met duinen en hier en daar een boompje. Van verre afstand kon men de kerktorens van de dorpen zien. Pas later in de 18de eeuw maakt men werk van het massaal aanplanten van de nu zo vertrouwde dennen in het landschap. Op de eigenlijke “ontginning”, het omzetten naar weide en akkerland door bemesting, is het wachten tot de 19de eeuw.

Verharde wegen en bevaarbare waterlopen waren er niet, wat reizen en transport uiteraard erg moeilijk maakte. Pas in 1820 werd de steenweg naar Antwerpen volledig afgewerkt. Tot dan bereikte men Turnhout het makkelijkst vanuit Lier. Voor bezoekers van buitenaf was het een bijna buitenaards landschap. "De heide was oneindig en droog als een vlakte in Oud-Castilië; de rossige, zondoorstoofde aarde vormde hier en daar aan de horizon van die plotselinge kartelingen die aan traptreden doen denken; geen toren in de verte, nauwelijks een boom", schreef de Franse schrijver Victor Hugo in 1837 over zijn uitstap naar Turnhout. En om het allemaal nog wat erger te maken: nog in de 18de eeuw zwierven er roedels wolven door de Kempen. Regelmatig werden er op last van de overheid grote klopjachten georganiseerd. Tussen 1728 en 1745 registreerde het stadsbestuur van Herentals maar liefst 286 gedode of gevangen genomen exemplaren. De laatste klopjacht in Vlaanderen vond plaats in 1804 in Ravels, Poppel en Weelde.

Toch hadden de arme zandgronden ook een zeker economisch nut voor de lokale bevolking. De heidegronden werden gemeenschappelijk gebruikt voor het weiden van schapen en runderen. De streek was ook bekend om zijn honingproductie en om zijn valken, die werden gevangen voor de jacht. Er werd turf gewonnen die diende als brandstof en de zuivere vennen waren ideaal voor het bleken van textiel. Dit laatste leidde tot een grote bloei van de Turnhoutse tijkindustrie in de 18de eeuw.

Pas vanaf 1850 zou deze "woestijn" langzaam verdwijnen. Grote stukken heide werden door de gemeentebesturen op last van de nationale overheid verkocht aan grootgrondbezitters, die de gronden op grote schaal beplantten met dennen of lieten irrigeren en bemesten. Er kwamen ook grote, vaak erg vervuilende, fabrieken en Kempens zand en klei werden gebruikt als grondstof voor glas en baksteen. Onmisbaar daarbij waren betere verbindingen met de rest van het land. Het kanaal Dessel-Turnhout kwam er in 1846, het veel belangrijkere gedeelte tot Antwerpen opende in 1876. Vanaf 1855 kon men in Turnhout de trein nemen. Door het landschap werden kaarsrechte provinciewegen getrokken. Even belangrijk was het netwerk van lokale tramlijnen. Tegen het midden van de 20ste eeuw was de Kempen als desolate zandvlakte, "ou l'on tire des tourbes" (waar men turf steekt), verleden tijd.

Tekst: Bart Sas
www.stadsarchiefturnhout.be

Turnhoutse Route voor Archief en Musea

gegevens :

"Carte particulière des environs de Lier et d'une partie de la Campine", ingekleurde kopergravure, ca. 1712-1721.

inventaris :

Stadsarchief Turnhout, prentenkabinet, nr. 4774.
Stadhuis, - Grote Markt 1, B - 2300 Turnhout

bibliografie :

- H. DE KOK, "Dag 7. Juni 1667. Adriaan Ghys zaait de eerste den," in *De kleine geschiedenis van de Kempen in 20 dagen*, Zwolle, 2008.
- L. HUET, *Turnhout. Onverwachte schrijvers over een kleine stad*, Turnhout, 2002.
- G. LUYTS, *Met vryaerts en resoelen. Het verdwijnen van de wolf in Vlaanderen*, s.l., 2002.

Het object van de maand is een initiatief van TRAM 41. De objectfiche van dit of van een ander object kan steeds geraadpleegd worden op onze website (www.tram41.be, klikken naar Object van de Maand)

Contact: TRAM 41 - Stadhuis, Grote Markt 1, B - 2300 Turnhout
Tel: + 32 14 44 33 98 • tram41@turnhout.be • www.tram41.be

v.u.: Francis Stijnen, Tielendijk 53, 2300 Turnhout, +32 14 44 33 11

